

bîrû'l-menziil ismiyle anmakta ve Urûnus'un (?) (Bryson) kitabının (aş.bk.) buna dair olduğunu söylemektedir. İbn Sînâ'nın *Man-tıku'l-meşrikiyyin*'inde (s. 7-8) ameli hikmet yerine ameli ilim sözü kullanılmış, bu ilmin ilmü'l-ahlâk, tedbîrû'l-menziil, tedbîrû'l-medîne bölümlerinden meydana geldiği belirtilmiştir. Luvîs Ma'lûf'un *Eşerün mechûlün li'bn Sînâ* başlığıyla neşrettiği bir risâlede (bk. bibl.) kişinin kendini, ailesini, çocuğunu, hizmetçilerini ve gelir giderini yönetmesi konuları yer almaktadır. Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Resâ'ilü's-Şecereti'l-ilâhiyye*'de (II, 17-30) ev idaresi ve aile ahlâkını İbn Sînâ gibi "el-Hikmetü'l-menziiliyye" başlığı altında incelemiştir. İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid* adlı eserinde (s. 21, 64) hikmet-i ameliyenin geleneksel üçlü taksimini vermiş ve bu alanda yazılmış en meşhur eserin Burûşûn'e (?) (Bryson) ait olduğunu söylemiştir. İslâm ahlâk ve siyaset literatürünün önemli bir temsilcisi olan Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed İbn Ebû'r-Rebî'nin *Sülûkü'l-mâlik fi tedbîri'l-memâlik* adlı eserinin ev idaresi ve aile ahlâkına ayrılan ikinci bölümünde konuyla ilgili kitaplarda ev yönetiminin temel unsurları sayılan mal, kadın, evlât ve köle konularına tedbir de eklenmiştir (s. 150). Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'sinde (s. 208) eski filozoflardan Ebrûsun (Bryson) sözlerinden bir kısmının Arapça'ya tercüme edildiğini belirterek müslümanların bu eserden yararlandığını kaydetmiştir. Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*'nin ikinci bölümünün başında Tûsî'nin adını zikrederek Bryson hakkında verdiği bilgileri tekrarlar (II, 2-4). İbn Haldûn'un *Muqaddime*'sinde (s. 38) tedbîrû'l-menziile dair çok kısa bir açıklama yer almaktadır. Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde*'sinde (I, 406-413) hikmet-i ameliyenin bölümleri çerçevesinde tedbîrû'l-menziile ve Bryson'un (Burûş [?]) kitabına işaret edilmiştir. Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 381) tedbîrû'l-menziilin tanımını yaparken İbn Sînâ'nın *Uyûnü'l-hikme*'deki ifadelerini ve menziil kelimesini açıklarken Tûsî ve Kınalızâde Ali'nin sözlerini tekrar etmiştir.

İshak b. Huneyn tarafından Arapça'ya çevrilen Aristo'nun *Ethique à Nicomaque* adlı eserinde (s. 294, 295 [VI.8, 9]) "oikonomia" (ev ekonomisi, ev idaresi) terimi geçmektedir. Yine Aristo'ya isnat edilen ve Ebû Ali İbn Zûr'a tarafından Arapça'ya tercüme edildiği belirtilen *Maqâlat fi't-tedbir* adlı bir eserle (Kaya, s. 302) *Şimârü Maqâleti Aristotâlis fi tedbiri'l-menziil* başlıklı risâle (bk. bibl.) günümüze kadar gel-

miştir. Ancak İslâm kaynaklarında Bryson'a yapılan atıflara ve araştırmacıların tesbitlerine göre müslüman düşünürler, tedbîrû'l-menziil tabirini -bilindiği kadarıyla ismini ilk defa İbn Miskeveyh'in andığı (*Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 68)- Yeni Pisagorcuyu Bryson'a (ö. m.ö. II. yüzyıl) ait kitabın adı olduğu belirtilen (*El² [Fr.]*, X, 54) *Oikonomikos*'un karşılığı olarak kullanmış, yine ameli felsefenin üçlü tasnifini bu eserden almıştır. Luvîs Şeyho tarafından 1921'de *Kitâbü Birisîs (?) fi tedbiri'r-recül li-menziilîhi* adıyla yayımlanan bu kitapta (bk. bibl.) aile reisinin yönetimindeki evin dört unsuru mal, hizmetçiler, kadın ve evlât şeklinde sıralanmıştır. Mal konusuna ayrılan ilk bölümde malın yaratılış hikmeti ve insanların mala ihtiyacı, malın kazanılması, korunması ve harcanmasıyla ilgili kurallar belirtilmektedir. Hizmetçiler ve kölelere dair bölümün başında üç türlü kölelikten söz edilir: İnsanın insana köleliği, insanın şehvete köleliği ve doğal yapıdan kaynaklanan kölelik. Bu sonuncusu bedenen güçlü, ancak zihinsel yetenekleri zayıf olanların köleliğidir. Müellif, bu tür insanların hayvanlara yakın bir mertebede bulduklarını ve akıllı kişilerce kullanılmaya elverişli olduklarını ifade eder. Kadınların yönetilmesiyle ilgili bölümde kadının varlık sebebini neslin devamı ve ev işlerinin görülmesi şeklinde özetleyen Bryson, erkeğin huyu ile kadının huyu arasında uyum sağlanamadığı takdirde ev işlerinin düzgün gitmeyeceğini belirtir. Eserin son bölümünde çocuk eğitimi üzerinde durulur.

İlk dönem âhlâk kaynaklarında tedbîrû'l-menziil konusuna çok az yer verilmiştir. Gazzâfî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'in aileyile ilgili bölümlerinde tedbîrû'l-menziil tabirini kullanmış (meselâ bk. II, 24, 31, 34), eserin 11 ve 15. bölümlerinde konuyu tamamen İslâmî kaynaklara dayanarak ele almıştır. İlk defa Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin "Tehzîb-i Ahlâk" adlı birinci bölümüne "Tedbîr-i Menâzil" ve "Siyâset-i Müdün" başlıklarıyla iki bölüm eklemiştir. Adudüddin el-İcî'nin *Ahlâk-ı Adu-diyye*'si, Cemâleddin Aksarâyî'nin *Ahlâk-ı Cemâlî*'si, Celâleddin ed-Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'si, Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si, Muhyî-i Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâmî*' gibi sonraki dönem âhlâk kitaplarında bu planın uygulanması gelenek halini almıştır. Tedbîrû'l-menziilin en geniş biçimde işlendiği Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinde büyük ölçüde Tûsî'nin görüşleri tekrar edilmişse de eserde Osmanlı aile kültürünü yansıtan ayrıntılar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Wensinck, *el-Mu'cem*, "dbr" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "dbr" md.; Aristoteles [Aristo], *Ethique à Nicomaque* (trc. J. Tricot), Paris 1994, s. 294, 295 (VI.8, 9); a.m.f., *Şimârü Maqâleti Aristotâlis fi tedbiri'l-menziil* (MMIAdm. içinde), I/12 (1921), s. 380-385; Bryson, *Kitâbü Birisîs (?) fi tedbiri'r-recül li-menziilîhi* (nşr. Luvîs Şeyho, *el-Meşriğ* içinde), XIX/3 (1921), s. 161-181; Fârâbî, *Risâle fîmâ yenbağî en yükâddem kable te'alümü'l-felsefe* (*el-Mecmû'* içinde), Kahire 1325/1907, s. 60; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Meqâtihu'l-ulum*, Kahire 1342/1923, s. 80; İh-vân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376/1957, I, 274; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. Hasan Temîm), Beyrut 1398, s. 68; İbn Sînâ, *Uyûnü'l-hikme* (nşr. Hilmi Ziya Ülken, *Resâ'ilü İbn Sînâ* içinde), Ankara 1953, I, 13; a.m.f., *Fi Akşamî'l-ulumü'l-akliyye* (*Tis'u Resâ'il* içinde), İstanbul 1298, s. 73; a.m.f., *Manıku'l-meşrikiyyin*, Kum 1405, s. 7-8; a.m.f., *Eşerün mechûlün li'bn Sînâ* (nşr. Luvîs Ma'lûf, *el-Meşriğ* içinde), IX/22 (1906), s. 1037-1042; IX/23 (1906), s. 1073-1078; Gazzâfî, *İhyâ'*, II, 24, 31, 34; Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed İbn Ebû'r-Rebî, *Sülûkü'l-mâlik fi tedbiri'l-memâlik* (nşr. Nâcî et-Tikrîti), Beyrut 1403/1983, s. 137-172; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî* (nşr. Müctebâ Mînovî - Ali Rızâ Haydarî), Tahran 1373 hş., s. 205-208; Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Resâ'ilü's-Şecereti'l-ilâhiyye fi 'ulûmi'l-hakâ'iki'r-rabbâniyye* (nşr. M. Necip Görgün), İstanbul 2004, II, 17-30; İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid* (nşr. J. J. Witkam), Leiden 1989, s. 21, 64; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 38; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 406-413; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak 1248, II, 2-4; *Keşfü'z-zunûn*, I, 381; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları İşığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 302-303; W. Heffening - [G. Endress], "Tadbir", *El² (Fr.)*, X, 53-54.

MUSTAFA ÇAĞRICI

TEDEBBÜR

(التدبير)

Bir işin sonucunu
başından hesaplama, düşünme
anlamında bir terim
(bk. DÜŞÜNME).

TE'DİB

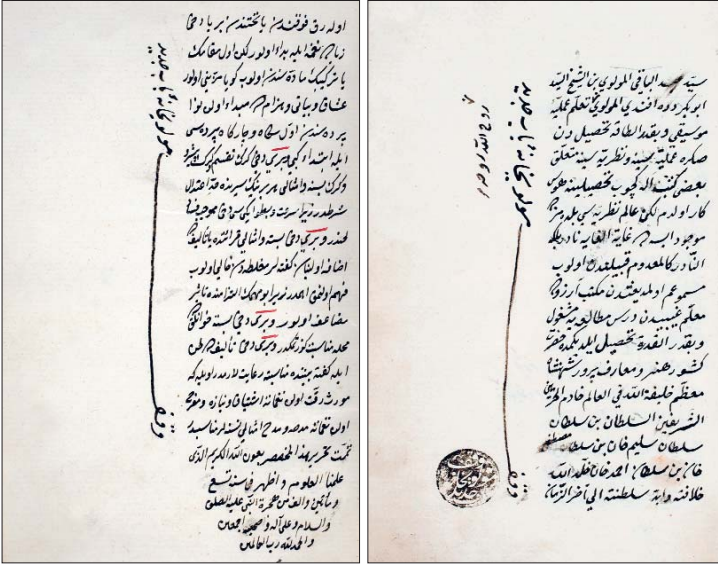
(bk. EDEP).

TEDKİK u TAHKİK

(تدقيق و تحقيق)

Abdülbâki Nâsır Dede'nin
(ö. 1821)
mûsiki nazariyatına dair eseri.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Abdülbâki Nâsır Dede'nin mûsikîyle ilgili Türkçe iki eserinden biridir. III. Selim'in emriyle kaleme alınıp 1209'da (1794) tamamlanan

Tedkik u Tahkik adlı eserden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242, vr. 2^a, 41^a)

eser padişaha takdim edilmiştir. Ancak padişahın bazı yeni terkiplerin de esere eklenmesini istemesi üzerine 1212'de (1797-98) bir zeyil yazılarak eser genişletilmiştir. *Tedkik u Tahkik* bir mukaddime, üç bölüm (bab) ve bir hâtimeden meydana gelmektedir. Mukaddimede müellif müsinin faydalarından söz edip Hz. Peygamber'in bu konudaki bir hadisini zikreder; kendisinin müsiği öğreniminden ve padişahın müsiğe karşı takındığı olumlu tavırdan cesaret alıp böyle bir eser yazdığını söyler. Ardından müsinin bazı özellikleri ve nazariyatıyla ilgili kısa bilgiler verir.

Kitabın birinci bölümünde nağmelerin ve makamların teşekkülü ele alınır; "Teshîl" başlığıyla ezgileri oluşturan otuz yedi perde tanıtarak bu perdelerin çıkış yerleri ney üzerinde açıklanır. Aralıklardan ve daha önceki dönemlerde meydana getirilen perde isimlerindeki değişikliklerden bahsedildikten sonra makamın tanıtılması yapılır. "Tavzîh" kısmında makamları zenginleştirmek için başka nağmelerle oluşturulacak süslemelerde perdelerin kullanılışı anlatılır, kısa nazari bilgiler verilir, ardından on dört makam ayrı ayrı tanıtır. Bu kısımda perdelerin ney üzerinde izah edilmesi müsiği nazariyatı eserlerinde az rastlanan bir husustur. "Tekmil" başlığı altında müsiği eserlerindeki süsleyici nağmeler, ana yapıyı bozmayacak derecede yapılacak genişletmeler, makamlar arasındaki uyumlu makamların insan üzerinde uyandırdığı etkiler açıklanır. İkinci bölümde terkiât konusu ele alınmaktadır. "Tenbih" başlığıyla o dönemde bilinen, yeni icat edilmiş veya pek tanınmamış 125 terkip herhangi bir tasnife tâbi tutulmadan kaydedilir. Eserde makam ve terkipler anlatılır-

ken kudemâ, kudemâ-i müteahhirîn, selef, müteahhirîn gibi hangi devirlerin ve kimlerin kastedildiği belli olmayan bazı tabirlerin sıkça kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bölümün "Tetimme" başlıklı kısmında ise yukarıda sözü edilen bu terkiplerin kullanılmasının sağlanması amacıyla çok tanınan, yeni bulunan, eserlerde geçtiği halde adı bilinmeyen, varlığı ve adı bilinmeyen diye ayrıldığı açıklanmıştır. Eserin üçüncü bölümü Abdülbâki Nâsir Dede'nin "ölçülü nağmelerin, ölçüldüğü vuruşların belirli bir sayıya göre bir araya getirilmesi" biçiminde tanımladığı usulle başlar. Usul zamanlarının haff-i evvel, haff-i sâni ve sakil şeklinde tesbitinden sonra usullerle ilgili bilgilere geçilir; o dönemde sıkça kullanılan, aralarında müellifin kendi buluşu olan "şîrin" usulünün de yer aldığı yirmi bir usul vuruş biçimleriyle beraber anlatılır. Kitap, müsiği eserlerini bestelerken ve seslendirirken dikkat edilmesi gereken bazı kuralların hatırlatıldığı hâtimeye sona erer. Zeyilde yer alan, altısı III. Selim'e ait on bir terkinin ilâvesiyle eserdeki terkiplerin toplamı 136'ya ulaşmıştır.

Tedkik u Tahkik'in Türkiye kütüphanelerinde beş (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1, vr. 1^a-41^a, 43^a-47^a [müellif nüshası]; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2069/2, vr. 23^b-40^b; İÜ Ktp., TY, nr. 5572, 9824; İÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Arel, nr. 56), Türkiye dışındaki kütüphanelerde iki adet (Königlichen Bibliothek zu Berlin, Or. Oct. nr. 2330/3, vr. 22^b-39^a; Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, Tal'at, Fünûn-i Cemîle-Türki, nr. 5) nüshası tesbit edilmiştir. Ayrıca Niyazi Sayın ve Murat Bardakçı'nın aralarında bulunduğu bazı kişilerin koleksiyonlarında nü-

halarının bulunduğu bilinmektedir. Hâşim Bey'in *Mecmûa-i Kârâhâ ve Nakşhâ ve Şarkiyyât* adlı eserinin kaynakları arasında yer alan *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak bazı açıklama ve notlarla birlikte Yalçın Tura tarafından günümüz Türkçesi'ne çevrilerek yayımlanmış (*İnceleme ve Gerçeği Araştırma: Tedkik ü Tahkik*, İstanbul 1997, 2006), eser ayrıca Fatma Âdile Aksu'nun (Başer) yüksek lisans ve doktora çalışmalarının (bk. bibl.) başlıca kaynağı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1940, IV, 172; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 418-419; Fatma Âdile Aksu, *Abdülbâki Nâsir Dede ve Tedkik u Tahkik* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Türk Müsiki Sistemci Okul Geleneğinde Abdülbâki Nâsir Dede: 1765-1821* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Yenikapı Mevlevihânesi Şeyhi Müsikişinas Abdülbâki Nâsir Dede", *MM*, sy. 462 (1998), s. 31-32; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Müsiki Literatürü Tarihi*, İstanbul 2003, s. 132-134.

NURİ ÖZCAN

TEDLİS (التدليس)

Râvinin, hocasından işitmediği bir hadis ondan duymuş gibi nakletmesi anlamında bir terim.

Sözlükte "bir şeyin kusurunu gizlemek" anlamındaki *tedlîs* terim olarak "râvinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması" demektir. *Tedlîs* yapan râviye *müdelîs*, *tedlîsle* rivayet edilen hadise *müdelles* denir. Hadis rivayetinde râvilerin "semi'tü" (işittim), "haddeseni" (bana söyledi) ve "ahbereni" (bana haber verdi) gibi hadisi hocasından kesin olarak işittiğine ve onunla görüştüğüne delâlet eden edâ sîgaları kullanılması gerekir. Hiç görüşmediği veya kendisinden hadis duymadığı hocasından bu lafızlarla nakilde bulunan râvi yalancı konumuna düşer, bu durum onun bütün rivayetlerinin reddine yol açar. Bu sebeple müdelîsler daha çok "an fülânin" (falandan) ve "kâle fülânün" (falan dedi) gibi lafızlar kullanır. Çünkü bu lafızlar semâa delâlet ettiği kadar hadisin bizzat hocadan işitilmeden rivayet edildiğini de gösterir. Fıkıhta *tedlîs* akid sırasında malin kusurunu gizlemeyi ifade eder (bk. HİLE; TAGRİR).